

Lektorsgården i Västerås

Takomläggning

Antikvarisk medverkan

Kvarteret Domkyrkan 1
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

*Helén Sjökvist
Jennie Björklund*

Lektorsgården i Västerås

Takomläggning

Antikvarisk medverkan

Kvarteret Domkyrkan 1
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Helén Sjökvist

Jennie Björklund

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2021

Omslag: Lektorsgården sedd från norr före åtgärder. Jennie Björklund.

Fotografier Jennie Björklund, Stiftelsen Kulturmiljövård om annat ej anges.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-936-3

Innehåll

Kort om byggnaden/objektet	5
Byggnadshistorik	5
Kulturhistorisk status och lagskydd	9
Aktuella åtgärder	9
Antikvarisk kommentar.....	18
Referenser.....	19
Otryckta källor.....	19
Litteratur.....	19
Administrativa uppgifter	19

Figur 1. Lektorsgårdens läge, markerat med en ring.

Kort om byggnaden/objektet

Lektorsgården är belägen i centrala Västerås, strax nordväst om domkyrkan. Idag kvarstår endast det gamla bostadshuset på tomten, i äldre tid ingick även ett antal ekonomibyggnader som skapade en omsluten gårdsbild. Idag har denna gård istället omvandlats till anlagd parkmark norr om byggnaden och söder om byggnaden finns en trädgård. Lektorsgården är uppförd 1½ våning högt i liggande timmer. Sadeltaget är täckt med enkupiga tegelpannor och svarta nockplåtar. Två ljusa, putsade skorstenar med utkragning och svarta överbeslag. Stengrunden är delvis cementputsad och delvis struken med asfaltjärna. I grunden finns också ventiler av gjutjärn.

Väggarna är timrade med utknutar och försedda med en bred, locklistpanel, av varierande ålder. De äldre panelbrädorna tycks vara ramsågade och uppsatta med smidd spik. De nyare är bandsågade. Nederst sitter en sockelbräda med understycke. Knutbräder och vindskivor är målade med en svart täcklasyr av modernare snitt. I hörnen sitter svartlackerade stuprör med skarpa vinklar.

Fönstren har korsposter och tätt spröjsade ytterbågar. Fönstersnickerierna är i huvudsak vitmålade med profilerade omfattningar och lätt utskjutande överstycken. Närmast under takfoten sitter dock ett antal små, spröjsade fönster, målade i en röd kulör.

Den västra gaveln utmärks med en öppen veranda med snidade stolpar. Huvudingången har en grön dörr klädd med diagonalt uppsatt panel. På östra gaveln finns dessutom en före detta köksingång, med ett enklare skärmtak på konsoler.

Byggnadshistorik

Lektorsgårdens mangårdsbyggnad uppfördes 1742, ursprungligen sannolikt med torvtak och fönster med blyinfattade rutor. Visitationsprotokoll från 1700-talet redovisar att gårdens byggnadsbestånd även omfattade brygghus och fåhus. Ekonomibyggnaderna låg direkt norr om bostaden. Under 1800-talet tycks tegeltaket ha tillkommit på byggnaden.

I början av 1900-talet rådde lokalbrist på läroverket och bland annat såg man ett akut behov av en brandsäker förvaring av den värdefulla boksamlingen, uppbyggd kring domkyrkans medeltida librarium och utvidgad under 1600- och 1700-talen. Förslaget var att den tidigare lektorsgården skulle tas i anspråk för låneexpedition och läsesalar, samt förenas med en ny byggnad för brandsäker förvaring av boksamlingen. Erik Hahr fick uppdraget att upprätta byggnadsritningar till ombyggnad och nybyggnad och i juni 1916 avsynades och godkändes arbetet. En synlig yttre förändring vad gäller lektorsgården var att nya fönsterbågar med täta spröjsverk tillkom och en ny förstukvist byggdes på gaveln. Knutbräder och vindskivor tjärströks och yttertaket täcktes med enkupiga tegelpannor.

Läroverket avvecklade sin verksamhet i huset 1952. Inom domkyrkoförsamlingen väcktes då idén om att återställa huset till tjänstebostad för domkyrkosysslomannen. Ombyggnadsritningar upprättades av arkitekt Ingvar Ekemark i juni 1954, varefter arbetena kunde påbörjas. Största förändringen av exteriören var att den låga stengrunden putsades och ströks med asfaltjärna och fönstren byttes. Ersättande fönster fick dock likadan spröjsindelning som de tidigare. Yttertaket fick ny underlagspapp och läkt, medan flertalet tegelpannor återanvändes.

Figur 2. Utsnitt från avbildning av Västerås stad från sent 1700-tal. Det grågröna taket skulle kunna föreställa torvtak på byggnaderna.

Figur 3. Lektorsgården sedd från nordöst omkring sekelskiftet 1900. Byggnaden har tegeltak. Foto: Johan Anselm Svartz VLM arkiv.

Figur 4. Vy från kyrktornet mot norr 1902. Lektorsgårdens tak i bildens underkant. Foto ur tidskriften Hemmet.

Bildkälla: Västerås stadsarkiv

Figur 5. Västerås stadsbyggnadskontor 1979-80. Västerås stadsarkiv.

Bildkälla: Västerås stadsarkiv

Figur 6. Västerås stadsbyggnadskontor 1979-80. Västerås stadsarkiv.

Figur 7. Lektorsgården med ekonomibyggnader markerat med ring på ett utsnitt av Västerås stadsplan från år 1912.

Kulturhistorisk status och lagskydd

Lektorsgården är tillsammans med konsistoriehuset och biblioteksbyggnaden byggnadsminne sedan år 1935. De övergick till att bli byggnadsminne enligt KML år 2003. Skyddsföreskrifterna för byggnaderna lyder

1. De på den till skyddsföreskrifterna bifogade situationsplanen markerade byggnaderna, Domkapitelhuset (1), Lektorsgården (2) samt biblioteksbyggnad (3), får inte rivas, till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
2. Inne i byggnaderna får ingrepp inte göras i bärande stomme, medeltida murverk, äldre rumsindelning och bevarad äldre fast inredning.
3. Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård och underhållsarbeten skall utföras med traditionella byggnadsmaterial och metoder, på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
4. Det på situationsplanen markerade, med särskild linje avgränsade, området får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt ändras. Området skall vårdas och hållas i ett sådant skick att dess karaktär inte förvanskas.

Aktuella åtgärder

Det befintliga tegeltaket var lagt med ett enkupigt tegel. Enligt källmaterialet lades taket om senast 1954, då såväl papp som läkt byttes. Möjligen byttes även takteget, med tanke på att detta före renoveringen 2019 såg väldigt homogent ut. Vindskivorna var dubbla med överliggare av plåt. Ävennocken var täckt med svart plåt.

Befintligt undertak var före åtgärder lagt med ett ospontat, troligen ramsågat virke i varierande bredder, fäst med smidd spik. Vissa bräder tycks fått kanterna bearbetade med yxa. Sannolikt var detta alltså äldre än den senaste omläggningen av taket.

Figur 8. Taket sett från nordöst före åtgärder.

Figur 9. Lektorsgården sedd från nordöst före åtgärder.

Figur 10. Norra takfallets västra del före åtgärder.

Figur 11. Södra takfallet före åtgärder.

Undertaket såg bra ut på ytan, och i ett första skede utgick man från den förutsättning som angivits i bygghandlingen, att i största möjliga omfattning behålla detta och endast läkta om delar av taket. Det visade sig dock att undertaksbräderna var kraftigt insektsangripna från undersidan. Anledningen till att angreppen var så omfattande var sannolikt sågspånet i isoleringen. Virket var nämligen något bättre vid nock där isoleringen hade sjunkit undan.

På såväl södra som norra takfallet byttes undertaket på grund av insektsangreppen i sin helhet. Det tidigare undertaket var lagt med ramsågat, ospontat virke, fäst med smidd spik eller klippspik. Nytt undertak lades med spontat, 28 mm virke.

Även takstolarna har åtgärdats i relativt stor omfattning. Elva stycken takstolar har åtgärdats och delar av högbenen har bytts ut. Hela högben har inte bytts, utan endast delar har skarvats i vid åsar. Även sidoåsar har åtgärdats vid rötskador.

Av takfotstassarna är en stor mängd delvis bytta. Takfoten på norra sidan var något bättre och sex takfotstassar samt takfotsbrädan byttes där. På södra sidan var

rötskadorna mer omfattande och 15 tassar byttes helt eller delvis liksom takfotsbrädan.

Vindskivornas övre del var rötskadad och dessa delar har bytts ut.

På södra sidan fanns före renoveringen tre takfönster. Dessa har sannolikt tillkommit under 1900-talets andra hälft då de syns på fotografier från sent 1970-tal. Då det visade sig att den bristande tätningen kring dessa hade orsakat rötskador i underliggande konstruktion togs dessa bort.

Taksäkerheten är förbättrad på byggnaden. En takbrygga är lagd mellan skorstenarna och en ny stega på södra takfallet ersätter den befintliga, äldre stegen.

Takteglet byttes i sin helhet men teglet togs till vara i viss utsträckning för att användas i andra, kommande projekt. Taket täcktes därefter om med ett rött, enkupigt tegel från danska Højslev RT 801. Längd 414 mm, bredd 247 mm. Detta ansågs bäst motsvara det befintliga teglet utseendemässigt.

Vad gäller takavvattningen så har hängränorna flyttats ut med anledning av att de tidigare satt för tätt inpå fasaden. Förstukvisten på västra sidan har fått taket omlagt och man har även försett detta lilla takfall med takavvattning.

Tidigare sågspånsisolering har bytts till Woodisolering.

Figur 12. Södra takfallet. Tunn ströläkt under bärläkten.

Figur 13. Befintlig takstege i järn.

Figur 14. Försök gjordes att behålla undertaket och endast läkta om delar. Så småningom täcktes dock hela taket om.

Figur 15. Insektsangripet undertak. Norra sidan.

Figur 16. Kraftigt insektsangripen bräda från undertaket. Norra takfallet.

Figur 17. Spår av rödfärg på undertaksbräda. Foto: Stefan Ilhammar.

Figur 18. Kraftigt insektsangripen undersida av bräda från undertaket. Foto: Stefan Ilhammar.

Figur 19. Takbrädan har i angripits från undersidan av insekter. Foto: Stefan Ilhammar.

Figur 20. Isoleringen tros vara en av orsakerna till insektsangreppen. Foto: Stefan Ilhammar.

Figur 21. Ospotat virke med smidd spik. Foto: Stefan Ilhammar.

Figur 22. Kraftigt insektsangropen plankor borttagen från norra takfallet. Foto: Stefan Ilhammar.

Figur 23. Norra sidan, sidoås med rötskador. Foto: TGA.

Figur 24. Södra sidan sidoås med rötskador. Skarvade högben. Foto: TGA.

Figur 25. Rötskadad sidoås på södra sidan Foto: TGA.

Figur 26. Delvis utbyte av högben på södra sidan Foto: TGA.

Figur 27. Omtäckning av norra takfallet.

Figur 28. Diffusionsöppen underlagspapp och ny läkt på norra takfallet.

Figur 29. Takfönster sattes igen på grund av rötskador i omkringliggande konstruktion.

Figur 30. Södra takfallet underliggande takstolskonstruktion.

Figur 31. Ny läkt och diffusionsöppen papp.

Figur 32. Omläktat tak på södra takfallet.

Figur 33. Ny takavvattning och taktäckning på verandan i väster.

Figur 34. Omlagt tak och ny taksäkerhet.

Antikvarisk kommentar

Tyvärr var insektsangreppen så omfattande att hela undertaket visade sig vara nödvändigt att byta, trots ursprungliga planer på större bevarande. Takfönstren togs bort för att undvika nya skador i framtiden. Isolering utfördes med Woodisol för att samstämma i så stor utsträckning som möjligt med befintlig isolering

Referenser

Otryckta källor

Hammarškiöld, Rolf. 2010. Domkapitlet, domkapitlets annex och lektorsgården. En byggnadshistorisk dokumentation. Svenska kyrkan Västerås.

Litteratur

Olsson, Sven (red.) (1985). Västerås genom tiderna: monografi. 5:1 Idealstad med förhinder: studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid: stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt. Västerås: Kulturnämnden.

Ström, Krister (2004). Synnerligen märkliga. Byggnadsminnen i Västmanlands län. Västmanlands läns museum. Västerås.

Administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	18180
<i>Länsstyrelsens dnr:</i>	432-3211-2018
<i>Beställare:</i>	Västerås pastorat
<i>Byggnadsminnets namn:</i>	Lektorsgården
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Kv. Domkyrkan 1.
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Västerås domkyrkoförsamling
<i>Projektledning:</i>	Lars Pernhall
<i>Entreprenörer:</i>	TGA Byggkonsult AB
<i>Antikvarie:</i>	Stiftelsen Kulturmiljövård Jennie Björklund Stora Gatan 41 722 12 Västerås